

A la memòria de John J. Gumperz: un record personal a dues veus

Helena Calsamiglia i Amparo Tuson

Universitat Pompeu Fabra de Barcelona i Universitat Autònoma de Barcelona, Espanya

(Article rebut el 17 de gener del 2017; acceptat el 17 de gener del 2017; versió final 15 de febrer 2017)

DOI: <http://dx.doi.org/10.5565/rev/jtl3.707>

Resum

En aquest text a dues veus, les autores recorden la seva etapa de formació sota el guiatge del Professor John J. Gumperz i els inicis de l'Anàlisi del Discurs a Catalunya. L'article fa un esment especial de les "Converses amb John J. Gumperz" que l'any 1997 van tenir lloc a Barcelona, a l'edifici de la UPF de La Rambla. Els enregistraments i transcripcions de les converses estan a disposició pública a: <https://gumperz.wordpress.com/>.

Paraules clau: John J. Gumperz, Anàlisi del Discurs, Etnografia de la Comunicació

Resumen

En este texto a dos voces, las autoras recuerdan su etapa de formación bajo la guía del Profesor John J. Gumperz y los inicios del Análisis del Discurso en Cataluña. El artículo hace una mención especial de las "Conversaciones con John J. Gumperz" que el año 1997 tuvieron lugar en Barcelona, en el edificio de la UPF de La Rambla. Las grabaciones y transcripciones de las Conversaciones están a disposición pública en: <https://gumperz.wordpress.com/>.

Palabras clave: John J. Gumperz, Análisis del Discurso, Etnografía de la Comunicación

Abstract

In this text, written in two voices, the authors remember their period of development under the guidance of Professor John J. Gumperz and the beginnings of Discourse Analysis in Catalonia. The article makes special mention of the "Conversations with John J. Gumperz" which took place in Barcelona in 1997, at the UPF campus in La Rambla. The recordings and transcriptions of the Conversations have been made public at: <https://gumperz.wordpress.com/>.

Keywords: John J. Gumperz, Discourse Analysis, Ethnography of Communication

Résumé

Dans ce texte composé à deux voix, les auteures évoquent leur étape de formation sous le guidage du professeur John J. Gumperz, ainsi que les débuts de l'analyse du discours en Catalogne. L'article remémore de manière particulière les "Conversations avec John J. Gumperz", qui ont eu lieu en 1997 à Barcelone, au bâtiment de l'UPF sur La Rambla. Les enregistrements et les transcriptions des conversations sont à disposition du public sur le site: <https://gumperz.wordpress.com/>

Mots-clés: John J. Gumperz, Analyse du Discours, Ethnographie de la Communication

L'etapa de descoberta

Helena Calsamiglia

Per començar cal posar el focus en els darrers temps del període franquista, quan la universitat espanyola arrossegava anys de precarietat en els recursos, la iniciativa i la innovació. Els temps, però, estaven canviant. Feia tres anys (al 1973) que jo havia entrat a treballar a la nova Universitat Autònoma de Barcelona, creada a finals dels anys seixanta. Aires de renovació profunda de l'ensenyament universitari havia catapultat una munió de professorat progressista a les noves facultats. S'havien fundat les escoles universitàries de professorat, les quals per primera vegada atorgaven nivell universitari a la formació de mestres. Em vaig incorporar a un nou centre que s'estava proposant de recuperar la tradició republicana de la pedagogia catalana per injectar nous plantejaments de futur a la societat democràtica a la que s'aspirava. Les velles estructures trontollaven sota la pressió de professorat i estudiants, en un temps en què les universitats acollien i concentraven la lluita per la democràcia.

La meva llicenciatura en filologia romànica quedava estreta per als nous plantejaments que sustentaven les bases de l'educació lingüística del professorat. Ningú no s'havia fet càrrec de donar resposta als reptes que plantejava una societat amb dues llengües, la singularitat del bilingüisme en els seus vessants socials o cognitius, l'estat d'aparent diglòssia en què es trobava la llengua catalana respecte de la llengua castellana. Com a professora de llengua castellana, la necessitat d'analitzar i adquirir coneixements per al tractament de les dues llengües a la universitat (i fonamentalment en l'educació primària i secundària, decisiu per a la formació del futur professorat) em va portar a l'interès per la sociolingüística.

L'any 1975 em vaig presentar a la convocatòria de les beques Fulbright per tal de especialitzar-me en una àrea no reconeguda en els programes universitaris. Per circumstàncies de les quals aleshores no era del tot conscient, em vaig decantar per l'estudi de la sociolingüística interaccional, enfocament no contemplat per la sociolingüística emergent a Catalunya, orientada cap a la sociologia del llenguatge, amb Ferguson i Fishman com a referents fonamentals¹.

L'obtenció de la beca em va permetre instal·lar-me tot un any a la universitat de Califòrnia, a Berkeley. Va ser un temps formidable de descobriment i d'estudi. Era com un

somni acadèmic. Després de tres anys de dedicació quasi frenètica a remoure els ciments tradicionals i encarcarats de l'ensenyament de la llengua, desitjava obrir horitzons per trobar respostes als interrogants que se'm plantejaven.

Vaig tenir coneixement de John Gumperz a través de Xavier Rubert de Ventós, que havia fet una estada a Berkeley. Ell va ser qui em va explicar l'existència d'un grup de sociolingüística que podria interessar-me, pels seus lligams amb l'estudi de les cultures i de la interacció. De fet, allí s'estaven estudiant les relacions entre llengües i cultures, dins el Departament d'Antropologia, al *Kroeber Hall* de Berkeley.

John J. Gumperz va ser el meu tutor, quan aleshores treballava ell al *Language Behavior Research Laboratory*. Encara recordo la meua arribada al campus de Berkeley, i la pujada cap al seu extrem, on estava instal·lat el laboratori, en una antiga residència particular, tota de fusta, amb finestres de vidres enquadrats, com les angleses. Parlant amb Gumperz vaig constatar que, com a *visiting scholar*, se m'obrien les portes de despatxos i aules, i que podia formar part del grup de professorat i d'estudiants graduats, amb tota mena de recursos al meu abast.

Un somni acadèmic? Més d'un.

Un somni: les biblioteques, obertes; les rengleres de llibres endreçats per temes, a tocar de les mans. Aquells espais tenien un efecte emocionant per a gent com jo, que associava la biblioteca a llocs tancats, poc inspiradors, on el saber estava reclòs i no es podia obrir si no es disposava de "l'obre't sèsam" adequat.

Un altre somni: el sistema d'ensenyament de postgrau, els *graduate studies*, cuidats i acomboiats pel professorat –contínuament en contacte amb estudiants–, amb moltes trobades informals, des de les *parties* fins els *lunch talks*. Tot un univers bibliogràfic a l'abast i un professorat que estava a prop, noms que veneràvem des de l'altra banda de l'Atlàntic, a la nostra universitat, des de tant temps oblidada i precaritzada.

I el millor somni: poder assistir a les classes de sintaxi que impartia Georges Lakoff, a les de semàntica amb Charles Fillmore, i a les d'etnografia de la comunicació i alternança de llengües dins comunitats i grups humans amb John Gumperz; poder compartir, durant la pausa del *lunch*, una hora de conversa en una barreja de docents i estudiants discutint temes de forma interdisciplinària². Tot traspuava una espontaneïtat i informalitat molt allunyada dels encorbatats i distants catedràtics als que havia estat acostumada en els meus anys d'estudiant universitària.

En acabar aquell any acadèmic, el *Linguistic Institute of America* organitzava els seus cursos d'estiu a Hawaii, precisament sobre sociolingüística, i allà, amb el suport de Gumperz i del seu departament, vaig ser present a les classes de Labov i Fishman, entre d'altres.

Quant vaig arribar a aprendre en poc temps! La lectura d'articles de recerca, que els professors escampaven en els seus cursos i xerrades, s'acompanyava d'entrevistes personals amb docents i estudiants amb qui volia compartir temes que retenien la meva atenció.

I per sobre de tot, em vaig beneficiar de la tutoria de John Gumperz, sense rastre del que avui en diríem competitivitat acadèmica, i amb la dedicació, habitual en ell. Amb la seva orientació, vaig començar a entrenar-me en el treball de camp, en una escola de Oakland amb un alt nombre de població afroamericana. Allà vaig començar a fer entrevistes i a gravar converses, enfrontant-me amb els problemes de l'observació participant i de la transcripció d'unitats conversacionals.

Ara podem interpretar el que estava passant allí: era el moment del naixement d'una aproximació al coneixement de l'ús del llenguatge tenint en compte l'acció i la interacció entre persones, en el marc del contacte entre cultures diferents. Així l'oralitat, en els nous estudis de pragmàtica, d'etnografia i d'etnometodologia, s'obria com un espai en el qual no servien els paràmetres de l'estudi de la llengua escrita. Nous models per explicar l'ús del llenguatge s'havien de nodrir de la iniciativa seminal de Harvey Sacks –mort en un accident feia un parell d'anys– en la seva descripció del sistema en la conversa.

El cas de John J. Gumperz és un exemple ben clar del canvis que s'estaven produint en l'estudi de l'ús del llenguatge. Als anys 60, junt amb Dell H. Hymes, editava un número especial de la revista *American Anthropologist* del que serien les bases programàtiques de l'Etnografia de la Comunicació, disciplina que proposa explorar les comunitats humanes a partir de l'observació dels seus patrons comunicatius (Gumperz i Hymes, 1964). Aquest enfocament es plantejava l'estudi dels usos verbals de les *comunitats de parla* –enteses com grups humans que comparteixen *normes* de comportament comunicatiu, emprant una o més llengües i les seves varietats, es a dir, el seu *repertori comunicatiu*–, amb l'objectiu de descobrir el que en cada comunitat s'entén per *competència comunicativa*, concepte clau que, com sabem, ha tingut una importància cabdal en diferents àmbits i, molt especialment, en l'àmbit educatiu i en l'ensenyament i aprenentatge de llengües. Amb aquest concepte Gumperz i Hymes contestaven el concepte de *competència lingüística* chomskià ampliant-lo:

What a speaker needs to know to communicate effectively in culturally significant settings. Like Chomsky's term on which it is patterned, communicative competence refers to the ability to perform. An attempt is made to distinguish between what a speaker knows –what his inherent capacities are- and how he behaves in particular instances. However whereas students of linguistic competence seek to explain those aspects of grammar believed to be common to all humans independent of social determinants, students of communicative competence deal with speakers as members of communities, as incumbents of social roles, and seek to explain their use of language to achieve self-identification and to conduct their activities. (Gumperz i Hymes, 1972, p. vii)

Dell H. Hymes, per la seva banda, proposava el model SPEAKING amb els vuit components (*Situation, Participants, Ends, Act sequences, Key, Instruments, Norms, Genre*) que permetia descriure i analitzar qualsevol *esdeveniment comunicatiu* (veure Hymes, 1972).

Anys després, John J. Gumperz funda la sociolingüística interaccional i proposa els conceptes *convencions contextualitzadores, indicis o pistes de contextualització*, que tan rellevants han estat i són per a l'estudi de les relacions interculturals i, en general, de la parla:

Communicative competence can be defined in interactional terms as 'the knowledge of linguistic and related communicative conventions that speakers must have in order to create and sustain conversational cooperation', and thus involves both grammar and contextualization. While the ability to produce grammatical sentences is common to all who count as speakers of a language or dialect, knowledge of contextualization conventions varies along different dimensions. (Gumperz, 1982, p. 209)

En l'entorn barceloní, hi havia aleshores una desigualtat evident en el l'ús social del castellà i del català. D'altra banda, una considerable població provinent de diverses onades migratòries s'havia incorporat a la vida laboral dels centres urbans i també dels pobles. Aquestes persones novingudes eren de parla castellana, majoritàriament en la seva variant meridional. Paradoxalment, l'única llengua oficial era alhora pròpia de les capes socials més baixes, de l'administració i les autoritats, mentre les classes mitges o altes podien emprar habitualment una o altra llengua o ambdues.

En tornar de la meua estada als Estats Units, em vaig proposar, amb Amparo Tuson, d'engegar un estudi empíric i qualitatiu sobre els usos lingüístics de la gent jove, en un moment de crisi i de canvi, de la dictadura a la democràcia. Així, vàrem dissenyar un treball de base etnogràfica per estudiar les interaccions de joves d'un barri tradicional català de Barcelona (Sant Andreu de Palomar), al qual s'hi havia instal·lat població immigrant, de manera que ambdues llengües hi eren emprades.

Les ensenyances i orientacions de Gumperz van presidir el desenvolupament de la recerca. Badia i Margarit, el nostre tutor, del Departament de Llengua Catalana de la Universitat de Barcelona, va acceptar la coautoria del que seria la nostra tesina, per tal com havíem plantejat un enfocament etnogràfic, que implicava gran laboriositat: estada en el terreny, treball de camp, gravacions, transcripcions i anàlisi dels usos orals en les interaccions en la vida quotidiana de joves. Més enllà de les enquestes sobre l'ús de la llengua, volíem saber què feien els joves en el seu ús real de les llengües.

Amparo Tuson

Fruit d'aquell nostre primer treball –realment el primer que es feia sobre ús i alternança de llengües a Catalunya amb un enfocament etnogràfic i de sociolingüística interaccional– va ser un article de divulgació a la revista *Cuadernos de Pedagogía* (Calsamiglia i Tusón, 1979) on presentàvem el model *SPEAKING* de Hymes i el concepte de *competència comunicativa*. Posteriorment, un resum força detallat de la tesina es va publicar, primer en català a la revista *Treballs de Sociolingüística Catalana* (Calsamiglia i Tusón, 1980) i després en anglès a la revista *International Journal of the Sociology of Language* (Calsamiglia i Tusón, 1984).

És evident que la mirada micro, que oferia la perspectiva i l'aproximació que havíem escollit per a la recerca, proporcionava un marc innovador i productiu per descriure i analitzar la situació de les llengües a Catalunya des de la perspectiva de l'ús que feien els parlants de les dues llengües al seu abast, el català i el castellà; aquesta descripció i aquesta anàlisi eren molt necessàries perquè partien de la recollida de dades naturals, en situacions reals de comunicació.

L'experiència del treball de camp en un entorn urbà, amb dades orals espontànies per analitzar-les dins un marc sistemàtic, em va convèncer que havia de seguir en aquesta línia iniciada, per afinar les eines i el mètode de l'etnografia de la comunicació i avançar en les incipients formulacions que proposava l'anàlisi de la conversa. Val a dir que compartíem les dues col·legues un gran entusiasme, que ens vam convertir en col·laboradores estretes en la docència i la recerca, i que el camí estava obert per poder seguir la meua formació de postgrau en el productiu àmbit californià, on realment s'estava cuinant, en gran part, la transformació de les ciències del llenguatge.

Vaig aconseguir la beca Fulbright, que em va permetre inscriure'm al Departament d'Antropologia de Berkeley, per iniciar, l'any 1981, primer un màster i seguidament el doctorat. Em vaig trobar amb aquell entorn de postgrau del que tant m'havia parlat l'Helena

Calsamiglia: tant les trobades informals (la famosa *In vino veritas* dels divendres, l'exposició habitual de les recerques, la publicació de *working papers*) com les relacions estretes amb investigadors d'altres disciplines. La meua estada força llarga (1981-1985, amb les intermitències obligades per la meua responsabilitat docent a la UAB) em va permetre d'estudiar i exercir la recerca, envoltada d'estudiosos veterans i de joves, des d'una nova perspectiva, en la qual l'aplicació de l'etnografia, l'anàlisi de la conversa i l'estudi de l'alternança de llengües en la interacció eren ja moneda corrent i en consolidació³.

Cal assenyalar que tant Helena Calsamiglia, l'any 77, com ambdues, uns anys després, vam observar l'interès que despertava la situació sociolingüística a Catalunya. En diversos contextos –seminaris, congressos, classes– se'ns demanava d'explicar quina era la relació entre el català i el castellà, els usos lingüístics públics i privats, la realitat històrica i social i les polítiques que regulaven o prohibien els usos d'ambdues llengües. A partir de les nostres explicacions, es podia constatar que no es tractava d'una situació de “simple” diglòssia, atès que la llengua minoritzada –el català– era una llengua pròpia, tant de parlants pertanyents a classes baixes o entorns rurals com a parlants pertanyents a qualsevol capa social; una llengua, a més, amb una tradició literària àmplia i important, que havia vist reduït el seu ús públic per la repressió de la dictadura franquista. Una prova d'aquest interès fou la invitació que se'ns va fer des de la Universitat d'Stanford, per impartir una sessió de seminari explicant la situació sociolingüística a Catalunya. A aquest seminari assistien, entre d'altres, Charles Ferguson i Joshua Fishman, conspicus representants de la sociologia del llenguatge, perspectiva “macro” que era la més coneguda a Catalunya.

La relació amb John Gumperz, com a tutor, va estar sempre marcada per la seva intel·ligència innovadora i crítica, manifestada en els seus comentaris sobre les anàlisis que jo anava fent, la seva generositat i atenció personal. El seu despatx, ple de llibres i de cintes enregistrades, estava sempre obert a disposició de nosaltres, formava equip de joves doctorands i ens feia preparar comunicacions per presentar als seus seminaris, en els quals tots els components del grup discutien les contribucions, i després ens animava a presentar-les a congressos o jornades, formant panells que, de vegades, ell mateix coordinava.

Finalment, l'any 1985 vaig poder fer una estada d'estiu i tardor, per acabar i presentar la tesi. Durant aquest últim període vaig fer classes d'espanyol per estudiants de grau, una experiència valuosíssima per la meua formació professional.

L'aprenentatge del que significa la recerca etnogràfica i la perspectiva de la sociolingüística de la interacció, que havia començat amb la tesina –treball de camp,

observació participant, gravacions, transcripcions, entrevistes, descripció i anàlisi detallada de les dades—, amb tot el que havia après de la mà de Gumperz i la resta de professorat de Berkeley, em va servir per dur a terme una recerca doctoral centrada a una aula de primària d'un centre educatiu de la xarxa del que aleshores s'anomenava “Escola Catalana”, una cooperativa de pares i mares compromesa amb una educació innovadora, dins el moviment de renovació pedagògica de Catalunya i que practicava la immersió lingüística, el que seria el germen de la posterior política educativa a Catalunya. El meu estudi es va centrar a observar, a partir de gravacions i del meu diari de camp, els usos del català i del castellà, bàsicament dins l'aula (Tuson, 1985). De fet, va ser el primer estudi etnogràfic sobre ús i alternança de llengües que es va realitzar a l'àmbit escolar a Catalunya.

John J. Gumperz em va mostrar, amb la seva actitud, els seus comentaris professionals, els seus consells acadèmics i personals, mitjançant l'anàlisi detallada de les dades per a la descoberta de possibles solucions als problemes o preguntes als quals intentava respondre la recerca, el seu respecte en el tracte a tots els nivells, la seva manera d'escoltar amb atenció el que deia, les seves lectures del que escrivia, que em tornava amb comentaris savis, la seva manera d'entendre la direcció d'una tesi com un “acompanyament”. Tot això va ser per mi —i crec que per qualsevol que va tenir la sort d'estudiar amb ell— un exemple viu del que és un veritable Mestre (així, amb majúscula).

Etapa d'assentament: desenvolupament dels estudis del discurs a les universitats catalanes

Helena Calsamiglia i Amparo Tuson

Amb les nostres primeres recerques, vam constatar la importància del procediment etnogràfic (observació participant, recollida de dades naturals, produïdes en situacions reals de comunicació) per entendre la manera com les persones construeixen les seves identitats individuals i socials a través de la interacció amb d'altres persones, i com el “context” es produeix, es crea, es recrea o es canvia en les mateixes interaccions a través de la negociació del sentit de les accions entre els participants. Comparant les entrevistes i les gravacions, podíem observar les diferències entre el que *la gent diu que fa* quan parla i el que *realment fa* en parlar. Les nostres dades confirmaven les afirmacions de John Gumperz quan deia que els parlants que tenen al seu abast més d'una llengua, les utilitzen com a recurs comunicatiu, de la mateixa manera que els parlants monolingües poden fer servir els dialectes o els registres d'una llengua. Així doncs, en aquesta perspectiva, lluny de veure el bilingüisme (o el plurilingüisme) com un problema per a la comunicació, s'observa com una riquesa, com un

recurs més que el parlants empren per portar a terme els seus objectius comunicatius, per crear context i per presentar-se i construir les seves identitats i, al mateix temps, interpretar els objectius i les identitats de les altres persones.

La relació amb Gumperz va anar més enllà del període de les primeres investigacions, que tenien l'epicentre en les nostres estades a Califòrnia. L'impacte de la seva aproximació qualitativa a l'estudi de l'ús de les llengües va influir clarament des d'aleshores la nostra docència i la nostra recerca. Tant en un terreny com en l'altre, vam introduir la perspectiva de l'etnografia de la comunicació, la sociolingüística, l'anàlisi de la conversa i la pragmàtica en la formació inicial i permanent del professorat, així com en els estudis de grau i de postgrau de la Facultat d'Educació i la Facultat de Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB).

L'establiment de la democràcia al nostre país va significar una clara modernització en l'àmbit universitari. L'estabilitat del professorat i el recolzament oficial van procurar una substancial millora en les estructures d'ensenyament i de recerca. Amb la nostra participació activa i juntament amb col·legues amb les mateixes preocupacions, la fundació d'un primer Grup d'Estudis de Pragmàtica (GREP) va derivar poc més tard en la constitució del Cercle d'Anàlisi del Discurs (CAD/1991) amb seu a la UAB, però amb una vocació interuniversitària, atès que els seus membres treballaven a diferents universitats catalanes.

En temps intermitents, ara serien visites a la inversa, des de l'altra banda de l'Atlàntic, John Gumperz va ser convidat al *II Congrés Internacional de Llengua Catalana* (1986) en la secció de "Sociologia de la Llengua". I en aquelles mateixes dates, va ser escollit primer president de la recent fundada *Associació Internacional de Pragmàtica (IPrA)*⁴. Durant el seu mandat va recolzar la celebració del Tercer Congrés Internacional de l'*IPrA* a la Universitat de Barcelona, del qual va ser comitè organitzador el Grup interuniversitari d'Estudis de Pragmàtica. Nosaltres dues vam coordinar l'equip que es va fer càrrec d'aquest esdeveniment. El congrés va tenir una assistència d'unes 700 persones i va contribuir a reforçar la presència de la investigació del que des d'aleshores s'aniria prefigurant arreu sota el nom d'Anàlisi del Discurs, tot incloent els avenços en lingüística textual, i d'altres disciplines dins les ciències del llenguatge.

L'any 1990, també John J. Gumperz va formar part del tribunal que va avaluar la tesi de doctorat d'Helena Calsamiglia, presentada al Departament de Filologia Espanyola de la UAB, amb la tutoria de José Manuel Blecau. La candidata al doctorat, amb aquesta recerca,

s'endinsava en l'estudi del discurs escrit –de narratives i de lingüística del text– aplicat al desenvolupament d'habilitats discursives d'escolars adolescents.

Des d'aleshores, es van impulsar diversos projectes de recerca a la Universitat de Barcelona, a la Universitat de Lleida i a la Universitat Autònoma de Barcelona, amb la progressiva creació de grups d'investigació en els diversos vessants de l'Anàlisi del Discurs.

Abans però que Gumperz finalitzés la seva trajectòria investigadora a Berkeley, Amparo Tuson va tornar a aquella universitat l'any 1991 com a *Research Associate* on va tenir l'oportunitat de participar a l'últim seminari que impartiria Gumperz, abans de jubilar-se (oficialment, atès que va continuar treballant durant molt de temps); també en aquesta estada va escriure *Anàlisi de la conversa* (Tuson, 1995), gaudint en tot moment, dels comentaris i de l'excel·lent criteri de John Gumperz⁵.

Posteriorment, Helena Calsamiglia es trasllada a la nova Universitat Pompeu Fabra (UPF) de Barcelona, amb l'oportunitat d'estendre la seva recerca i docència de grau i postgrau a l'àmbit de la traducció, la comunicació i el periodisme. Ben aviat els grups de recerca en actiu en diverses universitats catalanes s'inclouen en la Xarxa d'Estudis de Discurs, coordinada per ella mateixa. Les activitats de la Xarxa tindran recorregut al llarg dels anys posteriors, amb jornades i trobades i amb la participació sostinguda d'investigadores i investigadors locals i internacionals.

En aquest punt cal remarcar que una de les primeres activitats de la Xarxa d'Estudis del Discurs es va idear per retre homenatge a John Gumperz, després de dues dècades de relació intel·lectual i acadèmica. Amb això vam voler expressar el nostre agraïment a la seva enorme tasca per fer avançar els estudis en l'ús del llenguatge.

L'any 1997 van tenir lloc a Barcelona, a l'edifici de la UPF de La Rambla, les “Converses amb John J. Gumperz” que presentem a continuació⁶. Durant dos dies vam tenir l'oportunitat de compartir amb ell la seva trajectòria professional –de la dialectologia a la sociolingüística interaccional–, la seva visió àmplia i crítica dels principals corrents d'estudi dels usos de les llengües, així com d'aprofundir en els principals problemes i reptes teòrics i metodològics que s'han plantejat al llarg del segle XX pel que fa a la recerca en l'ús lingüístic contextualitzat. John J. Gumperz ens parla dels seus inicis estudiant variants lingüístiques des d'una perspectiva dialectològica clàssica i com de seguida va veure que necessitava la noció de *context* i l'observació de l'ús *en interacció* per entendre el funcionament de les varietats. Ens parla també de la visió *etnogràfica*, del mètode de *l'observació participant*, de viure entre les persones la parla de les quals s'estudia, per tal de copsar amb fidelitat els usos i els seus

valors socials, les *intencions* comunicatives i les *interpretacions* que se'n desprenen. Ens parla també d'etnometodologia, de sociolingüística variacional, d'interaccionisme simbòlic, de l'anàlisi de la conversa, entre d'altres corrents. I molt especialment, esmenta la necessitat de fer una anàlisi detallada de les interaccions, per descobrir els *indicis de contextualització*, per entendre com les persones construeixen el sentit del que fan en la parla-en-interacció, i de la importància de relacionar aquestes anàlisis detallades i minucioses amb una teoria social (incorpora, per exemple, aportacions de Foucault o de Bourdieu) per tal d'aportar una visió a les relacions entre les persones que ofereixi instruments de crítica i de canvi social.

Animem doncs, a sentir (i llegir) les paraules de John J. Gumperz. Per nosaltres és un gran plaer posar-les a disposició de totes aquelles persones interessades en conèixer el desenvolupament d'una part important de les ciències del llenguatge en la veu d'un dels seus principals protagonistes, que va ser per nosaltres mestre i col·lega respectat⁷.

Referències

- Calsamiglia, H. i Tusón, A. (1979). Sociolingüística y conocimiento del entorno. *Cuadernos de Pedagogía*, 54, 42-45.
- Calsamiglia, H., i Tuson, A. (1980). Ús i alternança de llengües en grups de joves d'un barri de Barcelona: Sant Andreu del Palomar. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 3, 11-82.
- Calsamiglia, H., i Tuson, A. (1984). Use of language and code-switching in groups of youths in a *Barri* of Barcelona: Communicative norms in spontaneous speech. *International Journal of the Sociology of Language*, 47, 105-121.
<https://doi.org/10.1515/ijsl.1984.47.105>.
- Gumperz, John J. (1982). *Discourse Strategies*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/cbo9780511611834>.
- Gumperz, J.J. i Hymes, D.H. (Eds.) (1964). The ethnography of communication, *American Anthropologist* 66 (6), II (número especial).
<https://doi.org/10.1525/aa.1974.76.4.02a00760>
- Gumperz, J.J., i Hymes, D. (1972). Preface. A Gumperz i D.H. Hymes, (Eds.), *Directions in sociolinguistics* (pp. v-viii). New York: Basil Blackwell.
- Hymes, D.H. (1972). Models of the interaction of language and social life. A J.J. Gumperz i D.H. Hymes (Eds.), *Directions in sociolinguistics. The ethnography of communication* (pp. 35-71). New York: Basil Blackwell.
- Tuson, A. (1985). *Language, community and school in Barcelona*. Ann Arbor, Michigan & London, England: University Microfilms International.
- Tuson, A. (1995). *Anàlisi de la conversa*. Barcelona: Empúries. (tr. es.: *El análisis de la conversación*. Barcelona: Ariel, 1997)

Selecció bibliogràfica de John J. Gumperz (sobre els temes tractats a les Converses amb John J. Gumperz)

- (1958) Dialect Differences and Social Stratification in a North Indian Village. *American Anthropologist*, 60, 668-681.
- (1961) Speech Variation and the Study of Indian Civilization. A Dell H. Hymes (Ed.) (1968). *Language in Culture and Society*. New York: Harper and Row.
- (1961) Types of Linguistic Communities. A Joshua Fishman (Ed.) (1968). *Readings in the Sociology of Language* (pp. 460-472). The Hague: Mouton. Versions en castellà i alemany.
- (1964) The Ethnography of Communication (amb Dell H. Hymes, Eds.). *American Anthropologist* 66 (6), II (número especial).
- (1964) Linguistic and Social Interaction in Two Communities. In: J. J. Gumperz and D. Hymes (eds.), *The Ethnography of Communication*, *American Anthropologist* 66 (6), II (número especial), 137-153.
- (1965) The speech community. *Encyclopedia of the Social Sciences*, 9 (3), 382-386. (Reproduït a P. P. Giglioli (Ed.) (1972). *Language and Social Context*. Harmondsworth: Penguin)
- (1966) On the ethnology of linguistic change. A W. Bright (Ed.). *Sociolinguistics*, pp. 27-9. The Hague: Mouton. (Reproduït a D. Cherubin (Ed.) (1975). *Zur Theorie des Sprach Wandels*. Frankfurt: Degruyter).
- (1969) Communication in multilingual societies. A S. Tyler (Ed.), *Cognitive Anthropology*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- (1971) Bilingualism, bidialectalism and classroom interaction (amb Eduardo Hernandez-Chavez). A Courtney Cazden, Vera P. John and Dell Hymes (Eds.). *The Functions of Language in the Classroom*. New York: Teachers College Press.
- (1971) *Language in Social Groups*. Stanford: Stanford University Press. (col·leccionat i editat per Anwar S. Dil).
- (1972) *Directions in Sociolinguistics* (amb Dell Hymes, Eds.). New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- (1972) Social meaning in linguistic structures: Code switching in northern Norway (amb Jan-Petter Blom). A John J. Gumperz i Dell Hymes (Eds.), *Directions in Sociolinguistics*. New York Holt, Rinehart, and Winston.
- (1972) The communicative competence of bilinguals. *Language in Society* 1 (1), 143--154.
- (1975) Conversational analysis of social meaning (amb E. Herasimchuk). A Mary Sanches and Ben G. Blount (Eds.), *Sociocultural Dimensions of Language Use*. New York: Academic Press.
- (1976) Language, communication, and public negotiation. A Peggy Reaves Sanday (Ed.), *Anthropology and the Public Interest: Fieldwork and Theory*. New York: Academic Press.
- (1978) Dialect and conversational inference in urban communication. *Language and Society*, 7, 393-409.
- (1979) The retrieval of sociocultural knowledge in conversation. *Poetics Today*, 1 (1-2), 273-286.
- (1981) Conversational inference and classroom learning. A Judith L. Green i Cynthia. Wallat (Eds.), *Ethnography and Language in Educational Settings* (pp. 3-23). Norwood, NJ: Ablex.
- (1982) *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (Ed.) (1982) *Language and Social Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1982) Fact and inference in courtroom testimony. A John J. Gumperz (Ed.). *Language and Social Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

- (1984) *Ethnography in Urban Communication*. A Peter Auer i Aldo di Luzio (Eds.). *Interpretive Sociolinguistics*. Tübingen: Gunther Narr Verlag
- (1984) *Communicative competence revisited*. A Deborah Schiffrin (Ed.). *Meaning, Form and Use in Context: Linguistic Applications*, G.U.R.T. Washington, DC: Georgetown University Press.
- (1987) *Multilingualism in interactional perspective*. A *Proceedings of the Second International Conference on the Catalan Language*, Barcelona.
- (1989) *Engager La Conversation*. París: Les Editions de Minuit, Collection "Le Sens Commun".
- (1990) *Contextualization and understanding*. A Alessandro Duranti i Charles Goodwin (Eds.). *Rethinking Context*. New York: Cambridge University Press.
- (1990) *Contextualization revisited*. A Peter Auer and Aldo di Luzio (Eds.). *Contextualization*. Amsterdam: John Benjamins.
- (1996) *Rethinking Linguistic Relativity* (amb Stephen C. Levinson, Eds.) Cambridge: Cambridge University Press.

¹ Era sobretot fora de la Universitat on estava sorgint el pensament i l'estudi de la situació sociolingüística en el nostre entorn. Arran d'un seminari que va impartir a l'Ateneu Barcelonès, Lluís Vicent Aracil em va impulsar a estudiar sociolingüística als Estats Units. Va ser llavors quan vaig llegir l'assaig de Francesc Vallverdú, *Dues llengües, dues funcions*, entre d'altres textos del moment.

² Esmento només alguns noms de docents: Susan Ervin-Tripp, John Searle, Robin Lakoff, Wallace Chafe, Jenny Cook-Gumperz, i alguns noms d'estudiants avançats: Susan Gal, Deborah Tannen, Kit Woolard (qui seria, anys després, una rellevant investigadora del comportament dels parlants a Catalunya en la línia de Gumperz).

³ Allà vam coincidir –sota la tutoria de John J. Gumperz– Jaquie Urla, Monica Heller, Kit Woolard i jo mateixa, totes estudiant respectivament els casos de contacte de llengües al País Basc, a Canadà i a Catalunya.

⁴ Per a més informació sobre l'IPrA, es pot consultar la pàgina <https://ipra.uantwerpen.be>

⁵ Just abans de la visita a Berkeley s'havia publicat un article on es plantejava l'interès de la sociolingüística interaccional per l'educació lingüística: Tusón, Amparo (1991). *Iguales ante la lengua, desiguales en el uso. Bases sociolingüísticas para el desarrollo discursivo. SIGNOS, Teoría y práctica de la educación*, 2. Disponible també a Internet consultant el número 2 de la revista *SIGNOS* en la secció *Hemeroteca de Quaderns digitals* (<http://www.quadernsdigitals.net>)

⁶ Agraïm el recolzament del Deganat de la Facultat de Traducció i Interpretació de la UPF i especialment de la degana Paz Battaner.

⁷ Volem agrair al GREIP que acollís la idea de la seva publicació. La seva actual coordinadora, Melinda Dooly, va facilitar els mitjans necessaris per fer-ho. I molt especialment, volem reconèixer la feina acurada i entusiasta de Marta Juanhuix, Júlia Llompart i Emilee Moore, en l'elaboració d'aquesta publicació en línia. Gràcies també a Luci Nussbaum per la revisió intel·ligent d'aquesta introducció.

Biodata de les autores:

Helena Calsamiglia Blancafort es doctora en Filología Española por la Universidad Autónoma de Barcelona y profesora de Análisis del Discurso del Departamento de Traducción y Ciencias del Lenguaje de la Universidad Pompeu Fabra (Barcelona). Ha ejercido su docencia de postgrado en el Máster de Lingüística Teórica y Aplicada y en el Máster de Comunicación Científica de su universidad. En el ámbito de la investigación se ha especializado en el discurso de la divulgación de las ciencias. Sus campos de estudio preferentes son la pragmática y la enunciación, el análisis conversacional y el análisis textual. Ha publicado diferentes artículos y libros entre los que cabe destacar *Las cosas del decir: Manual de Análisis del discurso* (con Amparo Tusón). Ha sido promotora del Grupo de Estudios del Discurso (GED) y ha coordinado una red internacional de grupos de investigación durante más de una década.

E-mail: hcalsamiglia@gmail.com

Amparo Tuson es catedrática de escuela universitaria de lengua española (Departamento de Filología Española) de la Universitat Autònoma de Barcelona. Ejerce su docencia en la Facultad de Ciencias de la Educación y en la Facultad de Letras. Inició su investigación analizando los fenómenos de contacto de lenguas (catalán-español) y sus efectos en la vida de las aulas (este fue el tema de su tesis doctoral, realizada bajo la dirección del Dr. J. J.

Gumperz, y presentada en el año 1985). Se ha dedicado a la formación inicial y permanente del profesorado y al estudio de los procesos de aprendizaje del español como lengua primera, segunda y extranjera, desde una perspectiva discursiva. De forma específica, ha analizado los fenómenos relacionados con el desarrollo de la competencia discursiva oral en las aulas, desde un enfoque etnográfico. Forma parte del GREIP desde sus inicios. Ha publicado diferentes artículos y libros entre los que cabe destacar *Análisis de la conversación*; *Ciencias del lenguaje, competencia comunicativa y enseñanza de la lengua* (con Carlos Lomas y Andrés Osoro); *Las cosas del decir: Manual de Análisis del discurso* (con Helena Calsamiglia), y *Enseñanza del lenguaje, emancipación comunicativa y educación crítica. El aprendizaje de competencias comunicativas en el aula* (con Carlos Lomas). También ha sido codirectora de la revista *Textos de Didáctica de la Lengua y de la Literatura*. Actualmente forma parte de Consejo asesor.

E-mail: amparo.tuson@gmail.com

Per citar aquest article:

Calsamiglia, H., & Tuson, A. (2016). A la memòria de John J. Gumperz: un record personal a dues veus.

Bellaterra Journal of Teaching & Learning Language & Literature, 9(4), 9-22. DOI:

<http://dx.doi.org/10.5565/rev/jtl3.707>

